UNIVERSITATEA „BABEŞ-BOLYAI”
FACULTATEA DE LITERE
CATEDRA DE LITERATURĂ ROMÂNĂ ŞI TEORIE LITERARĂ

Dinamica fenomenelor intertextuale

(citatul literar şi nonliterar în literatura română actuală)

REZUMAT

Coordonator ştiinţific,
Prof. univ. dr. Ion Pop

Doctorand,
Maria-Nicoleta Ciocian

CLUJ-NAPOCA
2013

CUPRINSUL TEZEI

6. Jean Ricardou – *intertextualitate generală* vs. *intertextualitate restrânsă*; *intertextualitate externă* vs. *intertextualitate internă*
7. Lucien Dallenbach – *intertextualitate autarhică/ autotextualitate*
8. Leyla Perrone-Moisés – *intertextualitate critică*
9. Jean Louis Dufays – *intertextualitate explicită, intertextualitate implicită*

ALTE DEFINIȚII ALE CONCEPTULUI

1. André Tapia – despre statutul citatului
2. Paul Zumthor
3. Yuri M. Lotman
4. Peter Dembowski – *gândire intertextuală*
5. Marie-Rose Logan – *intertextualitatea la intersecția filologiei şi poeticii*
6. Douwe Fokkema – *intertextualitate* vs. *rescriere*
7. Heinrich F. Plett – *progresişti, tradiționalişti* şi *anti-intertextualişti*

CONTRIBUȚII ROMÂNEŞTI

1. Anca Măgureanu – *homointertextualitate* şi *heterointertextualitate*; *intertextualitate globală* şi *intertextualitate parțială*
2. Ecaterina Mihăilă – *globalitatea-condiție a intertextualității*
3. Mariana Neț – *caracterul de „dezintegrare” al intertextualității*
4. Emilia Parpală-Afană – *intertextualitate de cod* şi *intertextualitate semiotică*
5. a) Cristina Hăulică – *două sensuri ale intertextualității: „către înapoi” şi „către înainte*”
   b) Cristina Hăulică – trei tipuri de intertext
   c) Cristina Hăulică – *intertextul ipotetic* şi *intertextul fals*
6. Smaranda Vultur – *configurație intertextuală*
7. Cristian Moraru
8. Emanuel Vasiliu – un punct de vedere critic
9. Nicolae Manolescu – *intertextualitate generală* şi *intertextualitate particulară*

ANTOLOGIE DE TEXTE CITANTE

Cuvinte-cheie: intertextualitate, dialog intertextual, tipuri intertextuale, citat literar, citat fidel, citat eliptic, pseudocitat, autocitat, citare de nume de personaje literare, citat omagiant, citat nostalgic, citat biblic, citat-comentat, citat-replică, citat din documente secrete, fals text haptist, intertext polemic sau aprobativ**,** pentagonul intertextualității ciocârliene, citat nonliterar, text haptist, strategie citațională, ipostaze citaționale deviante.

Teza de față propune un posibil traseu interpretativ intertextual unor scrieri literare românești actuale și socotește *intertextul* - strategie textuală de referință. Citatul literaturii române actuale conturează un repertoriu foarte variat și prea puțin exploatat. Lucrarea s-a născut și din plăcerea implicită a co-participării la „jocul" cu această formă de dialog intertextual. Cercetarea își justifică necesitatea și datorită unei neabordări critice extinse asupra intertextului literar ciocârlian și a intertextului nonliterar al scrierilor propuse spre analiză.

Structurată în două mari părți - *Citatul literar* și *Citatul nonliterar* - cercetarea urmărește o tipologizare a citatului literar în câteva scrieri ciocârliene - *Cartea cu fleacuri*, *Pornind de la Valery*, *Caietele lui Cioran*, *Cu fața la perete*, *Bătrânețe și moarte în mileniul trei, La foc mărunt, Cu dinții de lână – jurnal 1978-1983, De la Sancho Panza la Cavalerul Tristei Figuri – jurnal* - și a citatului nonliterar în alte câteva scrieri românești actuale - *Exuvii* de Simona Popescu, *Picătura din cer* de Gheorghe Ene, *Ulise şi umbra* şi *Literatură dus-întors* de Mircea Horia Simionescu, *Viața la mica publicitate* (*proză reportaj)* de Bedros Horasangian, *Christian Voiajorul (transmisiune directă)* de Mircea Nedelciu, *Dus-Intors (roman)* de Nicolae Iliescu, *Encefalita neagră* de Răzvan Petrescu, *Derapaj* de Ion Manolescu.

Conturarea unui profil teoretic al conceptului de *intertextualitate* se realizează în *Anexe* unde se urmăresc o serie de delimitări conceptuale și terminologice.

Antologia de texte citante din finalul cercetării transcrie bucăți textuale foarte fecunde intertextual, segmente care nu au intrat în corpusul studiului din rațiuni de spațiu.

Se analizează și modalităților particulare de ființare a citatului literar şi nonliterar, felul în care schemele teoretice fixe sunt nuanțate cu fiecare nouă inserție intertextuală. Se oferă premisele unei poetici a intertextualității în literatura română postmodernă prin căutarea unui tablou intertextual adecvat textelor investigate.

În capitolul întâi al cercetării – ***Citatul literar*** -, prin apel la perspective teoretice diverse, se stabilesc, prin detaliere, modalitățile de ființare a citatului literar în cărțile ciocârliene: *citat fidel*, *citat eliptic* sau *fragmentat*, *pseudocitat, autocitat* sau *intertext*

narcisist, citare de nume de personaje literare, citat omagiant, citat nostalgic, citat biblic, citat biblic deconstructiv, citat biblic văzut prin ochii lui Bernardo Soares, citate biblice văzute prin ochii lui Pascal sau *ai lui Ricoeur, intertext glosat sub forma textului nepublicat într-un text publicat, citat-comentat, citat-replică, citat din documente secrete* (dosarul de la CNSAS) sau *fals text haptist, intertext polemic* sau *aprobativ, repetarea propriului citat* într-o altă scriere. Se decelează o gramatică intertextuală a textelor ciocârliene, gramatică constituită din toate tipurile de intertext, precum și din motivele ocurenței acestora în corpusul supus analizei.

Subcapitolele primei părți prezintă demersuri analitice ale textelor ciocârliene, Livius Ciocârlie căutând să se cunoască pe sine în scriitura celuilalt.

Intertextul *Cărții cu fleacuri* (analizat în cel de-al 4-lea subcapitol) se dezvăluie ca formă de protecție, mijloc de apărare şi împotriva evaziunilor, a propriilor nelinişti existențiale, formă de regăsire a sinelui în alteritate.

Dacă subcapitolul al 5-lea (*Dublu jurnal de lectură*) se ocupă de *Bătrânețe și moarte în mileniul trei*, cel de-al 6-lea (*Citatul omagiant*) și al 7-lea (*Intertext nostalgic*) investighează intertextul valeryan, iar cel de-al 8-lea (*Duelul intertextual sau Livius Ciocârlie – cititor de jurnale nedestinate tiparului*) se ocupă de intertextul cioranian. Partea a 9-a a primului capitol – *Fals program intertextual* – se axează pe analiza adnotărilor asupra propriilor scrieri, texte supuse unor „tratamente” sofisticate, autocitatul sau citatul narcisist fiind tipul de intertext predominant al volumului *Cu fața la perete* (text care devine expresia concentrată a intertextualismului ciocârlian). Intertextul nu este o tehnică literară folosită ca scop în sine, ci „un fel de a exista”, „un mod de a fi”, acesta dovedind extraordinara disponibilitate a scriitorului de a se observa pe sine în dialog cu ceilalți.

Intertextului biblic i se alocă pagini suplimentare, căutându-se diferite justificări ale fenomenului intertextului biblic ciocârlian: dorința găsirii unui intertextual „proaspăt” și neepuizat încă, un simptom al dorinței de înnoire a surselor intertextuale, un indiciu al existenței unor sisteme de referință *sigure*, o sporire a valorii celorlalte citate, o strădanie de mântuire a mărturisirii ciocârliene, un punct de referință pentru sine și pentru ceilalți.

Un alt subcapitol tratează *falsul text haptist*, fragmente din dosarul de la CNSAS care nu sunt incluse în textul diaristic, ci rămân o secțiune aparte a jurnalului. *Veritabil text haptist* apare în *De la Sancho Panza la Cavalerul tristei figuri* – eticheta unei sticle de vin care stă pe masa scriitorului în timp ce scrie.

Lectura altor jurnale intime este analizată în cel de-al 14-lea subcapitol al primei părți – „*O grămadă de fragmente – delicii intertextuale*”, Livius Ciocârlie dovedindu-se un foarte meticulos cititor de jurnale.

După traseul analizelor literare parcurse şi în încercarea de stabilire a cât mai multor ipostaze intertextuale prezente în corpusul de texte ales, intertextele se clasifică, în baza naturii polemice a teoriilor care stau la baza lor, în două categorii: una care conservă textele pe care le reproduc sau modelul literar pe care îl reprezintă, şi alta care îl discreditează. Astfel, în prima rubrică se plasează acele citate care vin să sprijine opinia comentatorului (în cazul nostru, al autorului Livius Ciocârlie), iar în a doua categorie pot fi regăsite acele citate care înregistrează indiferență din partea comentatorului, precum şi cele care provoacă diferență sau contrastează cu opinia acestuia. Livius Ciocârlie uzează de ambele categorii în fiecare din cărțile supuse analizei. Se propune ca figură geometrică sintetizatoare a tipologiei intertextuale ciocârliene *pentagonul. Pentagonul regulat.* Acesta îi permite să se privească în oglinda propriilor laturi sau unghiuri perfect egale, îi permite să valorizeze la fel citatele din diferiți autori, pentru a se plasa pe sine în vârful figurii, ca rezultat al tuturor interacțiunilor intertextuale de care face uz în propriile cărți. Cele cinci puncte reprezintă, în mare, cele cinci tipuri de intertext al scrierilor ciocârliene: la bază se află *citatul nonliterar*, la mijloc *cel literar*, iar sus – *autocitatul*, citatul narcisist, eul, sinele care iese la suprafață în şi prin dialogul cu ceilalți. Ca „emblemă a mişcării”, pentagonul exprimă şi forța izvorâtă din sinteza altor forțe complementare; *pentagonul intertextualității ciocârliene* rezultând din mişcarea sau rotirea tipurilor de intertext al scrierilor sale, recurența unui tip de citat dintr-o scriere în alta, dar şi împrumutarea funcției de la un tip de citat la altul. Formă geometrică statică, dar având şi posibilitatea mobilității imaginare, cele cinci unghiuri ale pentagonului pot fi rotite în funcție de imaginarul intertextual şi de resursele creatoare ale textelor supuse discuției. Figura are, în abordarea propusă, o funcție sintetică, nu analitică, un caracter retrospectiv, urmând demersului interpretativ.

Diferitele tipuri de citat literar, rolul şi funcțiile acestuia în şi pentru scrierile ciocârliene constituie motivele pentru care acesta este o dovadă a viabilității teoriilor intertextuale, dar şi un semn viu al posibilității nuanțărilor teoretizărilor deja existente. Intertextul literar al scrierilor ciocârliene poate fi considerat, în acest fel, un *tipar* pentru majoritatea textelor intertextuale ale prozei literare postmoderne româneşti.

În economia lucrării de față, un loc special l-am acordat ***Citatului nonliterar*** (a doua parte a cercetării). Textul haptist, cum îl denumește Gaëtan Brulotte, presupune hibridizarea textului ficțional cu documentul factual și devine modul de manifestare a intertextualității

nonficționale, valorizând textul nonliterar. Fenomenul textului haptist, caz particular al fenomenului intertextualității, interesează ca prezență în interiorul ficțiunii, cercetarea vizând implicațiile acestui tip de citat în câteva texte postmoderne ale literaturii române.

Intertextul *Exuvii*-lor Simonei Popescu provoacă amintiri, devine sistem de referință sigur care validează „exactitatea” aducerii-aminte, citatul contribuind la totalitatea și credibilitatea amintirii. Ipostaza deviantă a textului haptist, pe care textul Simonei Popescu îl prezintă, este o situație aparte de citare neteoretizată până acum de niciun studiu consacrat intertextualității. În *Exuvii*, intertextualul se obiectivează în citări din propriile documente – autocitate sau citate narcisiste (din texte care nu au fost destinate tiparului). Este în textul Simonei Popescu şi o plăcere a citării textelor nonliterare din diferite documente personale (caiet de matematică, de biologie, pentru expresii frumoase, „caietele negre”); o „simonă” alcătuită din mai multe „simone”.

Capitolul ***Nonliterarul – garanția autenticității postmoderne*** exemplifică cu alte fragmente de text haptist, pentru a evidenția ponderea acestui tip de intertextual în literatura actuală.

Picătura din cer a lui Gheorghe Ene, text care mixează mai multe registre, transcrie secvențe nonficționale, intertextualul substituind amintirile. Trecutul fuzionează cu prezentul la nivelul scriiturii datorită intertextualului nonficțional inserat printre amintirile protagonistului. Timpul prezent al pasajelor intertextuale alternează cu timpul trecut al textului ficțional, procedeul fiind justificat de efectul urmărit: delimitarea distanței dintre textul literar şi cel nonliterar şi diferențierea perspectivei temporale. Se creează un efect de perspectivă narativă: chemarea în prezent a pasajelor narate la persoana a treia prin prezența textului nonficțional. Trecutul „tânărului profesor în stagiu”, trecut profund subiectivizat de nonliterarul transcris cu minuție, este contaminat de semnele realității săteşti, care pătrund în text sub forma aceluiaşi intertextual nonliterar.

Mircea Horia Simionescu transcrie în *Ulise și Umbra* un extras de ziar, anunț publicitar sub forma unui citat eliptic. Modalitatea de transcriere eliptică a acestui anunț publicitar naşte ambiguitate semantică, iar enumerația creează efectul de listă.

Bedros Horasangian în *Viața la mica publicitate (proză reportaj)* transcrie, cu miză ironică, texte nonliterare, intertextualul fiind generator intertextual.

Utilizarea intertextului nonliterar ca generator textual o întâlnim şi la Mircea Nedelciu în proza scurtă *Christian Voiajorul*. Întreaga proză e structurată în jurul textului reclamei – un artificiu de construcție care devine materia primă a textului.

Romanul lui Nicolae Iliescu – *Dus-Întors* - ne propune ca intertextual nonliterar reproducerea literală a unor extemporale date de o profesoară elevilor săi pe tema „profesorul ideal". Scopul transcrierii unor astfel de mărturii este unul ironic.

Răzvan Petrescu propune, în *Encefalita neagră*, un text care încearcă să convingă lectorul asupra etiologiei, epidemiologiei, patogeniei şi profilaxiei unei boli – encefalita neagră sau maladia Elsimore. Textul seamănă a tratat de virusologie, cu detalii clinice, devenind, în acest fel, o demonstrație a puterii documentului nonliterar de facere a unei proze „cu sânge rece".

O puternică stârnire a amintirilor provoacă romanul *Derapaj* al lui Ion Manolescu; romanul conține inserții de poeme ale unui coleg al naratorului, Bidileanu Ovidiu Daniel, poeme care reînvie amintirile lui Alexandru Ro-Be - naratorul.

Concluziile celei de-a doua părți a cercetării evidențiază unul dintre paradoxurile viziunii postmoderne: joncțiunea dintre textualism și autenticitate**.** Acest paradox al discursului postmodern românesc este circumscris din perspectiva viziunii privitoare la relația text-realitate: felul în care, prin inserarea nonliterarului în literar, se ajunge la autenticitate.

Finalul cercetării nu echivalează cu epuizarea discuției referitoare la intertextul textelor ciocârliene sau la intertextul nonliterar al scrierilor postmoderne.